

Ἀρχιμανδρίτης **ΘΕΟΛΟΓΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΚΗΣ,**
Δρ. ΕΚΠΑ

ΕΛΕΝΗ ΛΙΑΠΗ,
ύπ. Δρ. ΕΚΠΑ

Ἀρχιμανδρίτης **ΜΙΧΑΗΛ ΣΤΑΘΑΚΗΣ,**
ύπ. ΜΔΕ ΕΚΠΑ

**ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ
ΤΟΥ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΝΟΡΙΕΣ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΑΘΗΝΩΝ***

Η Μικρασιατική Καταστροφή άδιαμφισβήτητα αποτελεί μιά τομή στην ιστορική πορεία του Νεότερου Έλληνισμού, καθώς οδήγησε στην αναδιάταξη του Έλληνικού Κράτους και στη δημιουργική ανασύνθεση της έλληνικής κοινωνίας. Η είσοδος των Μικρασιατών προσφύγων στην καθημερινότητα της πόλης των Αθηνών, όπως είναι φυσικό δέν ήταν ούτε εύκολη, ούτε αυτόνομη.

Είδικά για τά εκκλησιαστικά πράγματα, ή κατάσταση ήταν εξαιρετικά περίπλοκη και πολυδιάστατη. Ανάμεσα στους πρόσφυγες υπήρχαν πολλοί κληρικοί (ἐπίσκοποι και πρεσβύτεροι), όπου άλλοτε εντάχθηκαν στον ήδη υπάρχοντα κορμό (μητροπόλεις - ένορίες), και άλλοτε στίς ένορίες πού σχηματίστηκαν στίς προσφυγικές γει-

* Η ανακοίνωση παρουσιάστηκε στό συνέδριο μέ θέμα «Μνήμη και Παράδοση του Προσφυγικού Έλληνισμού» πού όργάνωσε στην Αθήνα τό ΕΚΠΑ τόν Μάρτιο του 2023.

τονίες. Μέχρι σήμερα, πέραν τῶν μεγάλων ζητημάτων, ἡ ἔνταξη αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων στήν ἐκκλησιαστική ζωὴ τῶν Ἀθηνῶν δέν ἔχει μελετηθεῖ.

Ἔτσι σέ αὐτό τό τόσο σημαντικό συνέδριο, θά παρουσιαστοῦν *πτυχές τῆς παράδοσης τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ μέσα ἀπό τίς Ἐνορίες τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν*. Ἀφορμὴ στάθηκε ἡ ἐμπλοκὴ μελῶν τῆς ἀκαδημαϊκῆς κοινότητος τοῦ ΕΚΠΑ στήν Πράξη «Ψηφιοποίηση ἱερῶν κειμηλίων Ἐνοριακῶν Ναῶν» πού συγχρηματοδοτεῖται ἀπὸ τὸ Ἐπιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ἀνταγωνιστικότητα, Ἐπιχειρηματικότητα, Καινοτομία 2014-2020».¹

Τό ἔργο αὐτὴν τὴν στιγμή, πού κατατίθεται ἡ παροῦσα ἀνακοίνωση, βρίσκεται στήν τελικὴ φάση, καί ἐδῶ ἔχουμε τὴν ἰδιαίτερη

1. Ἡ Πράξη «Ψηφιοποίηση ἱερῶν κειμηλίων Ἐνοριακῶν Ναῶν» εἶχε ὡς ἀντικείμενο:

(α) τὴν ψηφιοποίηση ἱερῶν ἀντικειμένων ὅπως κειμήλια, εἰκόνες, ἱερὰ βιβλία, καί ἐν γένει κινητὰ ἀντικείμενα ἀλλὰ καί ἀκίνητα μέρη (ὅπως ἐνδεικτικὰ ἄμβωνες, ξυλόγλυπτα τμήματα ναῶν κ.α.) σέ 157 ἐνοριακοὺς ναοὺς καί Ἱερές Μονές στή δικαιοδοσία τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν.

(β) τὴν ἀξιοποίηση ψηφιοποιημένων κειμηλίων/ὕλικου τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, τὴν ἀρχειοθέτηση καί ἐπιμέλεια αὐτοῦ μέ σκοπὸ τὴν ἀποτύπωση τῆς θρησκευτικῆς καί πολιτιστικῆς ἐξέλιξη τῆς, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν τελευταία Ἐπισκοπικὴ Περίοδο πού ἐκτείνεται σέ μιά περίοδο 15 ἐτῶν καί τελικά στή δημιουργία μιᾶς σειρᾶς ὠριαίων ντοκιμαντέρ.

(γ) τὴν ἀνάπτυξη καί προβολὴ τρισδιάστατων ταινιῶν κατάλληλες γιὰ προβολὴ σέ στερεοσκοπικὲς ἐγκαταστάσεις, γιὰ παρουσίαση μνημείων ὅπως ἡ Μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκά.

Στό πλαίσιο τοῦ ἔργου προβλέπεται ἡ δημιουργία ἐνός ψηφιακοῦ μουσείου προσβάσιμου ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἰστοσελίδα τοῦ Ἰδρύματος Ποιμαντικῆς Ἐπιμόρφωσης τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν. Βασικός ἄξονας τοῦ ἔργου εἶναι ἡ καταγραφή ἱερῶν κειμηλίων, μοναδικῆς καί σημαντικῆς ἀξίας, ἡ προστασία καί ἡ συντήρηση αὐτῶν. Προτεραιότητα δέ, ἀποτελεῖ καί ἡ προβολὴ αὐτῶν στό κοινὸ ἢ ὁποῖα ἀναμένεται νά ἐνισχύσει τὸν ἐρευνητικό, ἐκπαιδευτικό, καί πολιτιστικό ρόλο τοῦ Ἰδρύματος Ποιμαντικῆς Ἐπιμόρφωσης, ἀλλὰ καί τό διαχρονικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας στήν τοπικὴ κοινωνία ἀλλὰ καί στό κοινὸ εὐρύτερα. Τό ἔργο αὐτό θεωρεῖται μοναδικὸ καί πρωτοποριακὸ καθὼς πρώτη φορὰ ἐπιχειρεῖται ἡ ψηφιοποίηση ἱερῶν κειμηλίων, σέ τέτοιο εὖρος καί μέ τίς ἐγγενεῖς δυσκολίες οἱ ὁποῖες εἶναι ἴδιον τῆς *in situ* φωτογράφισης καί ψηφιοποίησης, ἡ δημιουργία ψηφιακοῦ μουσείου καί ἡ προβολὴ αὐτῶν μέ καινοτόμες μορφές ἐφαρμοσμένης τεχνολογίας. Τό ἔργο αὐτό ἀναμένεται νά εἶναι ἡ ἀρχὴ ἐνός μεγάλοῦ ἔργου ψηφιοποίησης καί ἀξιοποίησης τῶν ἱερῶν κειμηλίων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συνολικά.

χαρά νά παρουσιάσουμε γιά πρώτη φορά κειμήλια, πού μετέφεραν οί πρόσφυγες στό νέο τους σπίτι καί πού διασώζονται στίς Ένορίες τής Ίερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν. Γιά τόν λόγο αὐτό ἐπιλέχθηκαν ἐνδεικτικά καί στά πλαίσια τῶν χρονικῶν ὀρίων μιᾶς τέτοιας εἰσήγησης, κειμήλια πού καλύπτουν ὅλο τό φάσμα καταγραφῆς καί ἔχουν τόσο καλλιτεχνική, ὅσο καί ἱστορική ἀξία.

Εἶναι γεγονός, ὅτι ὅσο δύσκολο καί ἄν ἦταν τό ἔργο, ὅσες ἀντιξοότητες καί ἄν ἐμφανίσθηκαν, ἡ χαρά πού εἰσπράτταμε κάθε φορά πού ἐντοπίζαμε ἕνα κειμήλιο τό ὁποῖο εἶναι φορτωμένο μέ πληροφορίες, εἶναι ἰδιαίτερης ἀξίας, εἶναι μὴ καταγεγραμμένο, ἦταν χαμένο καί ἐπανεντοπίστηκε, μπορεῖ νά συγκριθεῖ μόνο μέ τή χαρά κατά τήν διάρκεια τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν. Ἄλλωστε καί τό ἔργο αὐτό, ἀναλογικῶς, εἶναι μιᾶ μεγάλη ἀνασκαφή σέ ὅλο τό Λεκανοπέδιο τῶν Ἀθηνῶν, ἀφοῦ κάθε Ένορία ἀνοίγει τά σκευοφυλάκιά τῆς καί μᾶς ἐμπιστεύεται τούς μικρούς καί μεγάλους θησαυρούς πού φυλάσσει ὡς παρακαταθήκη, ὥστε νά τούς καταστήσουμε κοινό κτῆμα, ἕνα ἀνοικτό βιβλίο, τῶν ἀνθρώπων καί νά ἀκούσουμε τή διδασκαλία τούς, νά μάθουμε τήν ἀλήθειά τούς. Ἄλλωστε ἡ παράδοση δέν εἶναι τίποτα ἄλλο, παρά ὁ τρόπος εἰσόδου μᾶς στό μέλλον!

Ἀπό τόν Σεπτέμβριο τοῦ 2022 πού ξεκίνησε τό ἔργο ἕως σήμερα (Μάρτιος 2023) ἔχουν καταγραφεῖ κειμήλια ἀπό ἑβδομήντα πέντε περίπου Ένορίες καί ὑπολείπονται ἄλλες ἐνενηντα. Σέ ὅλες τίς Ένορίες πού ἐπίσκεφθήκαμε, ἐντοπίσαμε κειμήλια μέ προέλευση τήν Μικρά Ἀσία, τόν Πόντο ἢ τήν Καππαδοκία. Αὐτό βέβαια δέν σημαίνει ὅτι ὅλα πῆραν τόν δρόμο τῆς προσφυγιάς μέ τήν καταστροφή τοῦ 1922 καί εἴτε ἔφτασαν μαζί μέ τούς πρόσφυγες εἴτε τούς ἀκολούθησαν σέ δεύτερο χρόνο ὡς ἀνταλλάξιμα. Βεβαίως, ἀπό τά κειμήλια πού ἔχουν σχέση μέ τή Μικρά Ἀσία τά περισσότερα εἶναι προσφυγικά, καλύπτουν ἕνα μεγάλο μέρος τῶν κατηγοριῶν, ἱερά σκεύη, εἰκόνες ἀγίων καί βιβλικῶν σκηνῶν, λειψανοθήκες, ἀντιμήνια, ἑξαπτέρυγα καί σταυροί λιτανειῶν, ἀγιασματάρια, εὐαγγελιστάρια, μουσικά χειρόγραφα, ἀκόμη καί φιαλίδια μέ ἀγιασμό ἀπό τήν Ἁγ. Φωτεινή τῆς Σμύρνης εἶναι κάποια ἀπό αὐτά.

Τά κειμήλια λοιπόν πού ἐπιλέξαμε δέν παρουσιάζουν μόνο τήν ἱστορία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀλλά θά ξεδιπλώσουν μπροστά μᾶς τήν ἱστορία ὁλόκληρης τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης ἀπό τόν ΙΣΤ΄ αἰώνα

καί μετά. Τό πρώτο από τά κειμήλια πού θά δοῦμε εἶναι μιὰ ένδεικτική έπιλογή από τήν μεγάλη συλλογή ταμάτων (εικ. 1), τά όποία έφτασαν στήν Ένορία τοῦ Άγίου Γεωργίου στό Νέο Ψυχικό τό 1929 μαζί μέ τούς πρώτους κατοίκους τοῦ προαστίου, οί όποιοι ήρθαν κυρίως από τά Βουρλά καί τό Μελί τής Έρυθραίας.

Πτυχές τής παράδοσης τοῦ Μικρασιατικοῦ Έλληνισμοῦ μέσα από τίς Ένορίες τής Ήρας Αρχιεπισκοπής Αθηνών

Εικ. 1.

Πρόκειται κυρίως γιά άσημένα άφιερώματα μέ έγχάρακτη διακόσμηση τά περισσότερα καί χρονολογοῦνται από τά μέσα τοῦ ΙΘ΄ έως τίς άρχές τοῦ Κ΄ αιώνας. Δέν μαρτυρεΐται ό τόπος όπου κατασκευάστηκαν ή άγοράστηκαν, αλλά γνωρίζουμε τόν τόπο στόν όποιο βρέθηκαν όλα μαζί συγκεντρωμένα. Τό πρώτο εΐναι ένας ένστολος άντρας, τό δεύτερο εΐναι ένα κορίτσι μέ εύρωπαϊκά ένδύματα, τό τρίτο εΐναι ένας ίππος σέ καλπασμό, τό τέταρτο εΐναι ή φλεγόμενη καρδιά τοῦ Ίησοῦ, τό πέμπτο εΐναι ό άγιος Γεώργιος ό έν Ιωαννίνους, τό έκτο εΐναι πάσχον μέλος, μάλιστα εΐναι γυναικός Λατινικοῦ δόγματος καθώς φορά συγκεκριμένου τύπου καλτσοδέτα.²

2. Πρβλ. Παναγιώτης Καμπάνης, *Τάματα-Συλλογή Λόλας Νταΐφά*, Άθήνα 2022 (έκδ. Μίλητος)· Sophia Handaka – Πλάτων Ριβέλλης – Μαρία Χουλάκη, *Λατρείας Τάματα*, Άθήνα 2006. Στά μέσα περίπου τοῦ ΙΣΤ΄ αιώνα ένας άγιορείτης μοναχός συνέγραψε ένα ένδιαφέρον κείμενο, μέ τό όποιο κατέγραφε μέ κριτική διάθεση «παρεκκλίσεις» τών κατοίκων τής Κέρκυρας εκείνης τής έποχής (*Τά*

Ἡ ἐμφάνιση ταμάτων πού προφανῶς μεταφέρθηκαν ἀπό Ὁρθόδοξο ναό τῆς Μικρᾶς Ἀσίας στήν Ἀθήνα, ὅπως τῆς «φλεγόμενης καρδιάς τοῦ Ἰησοῦ», ἐνός κοριτσιοῦ ἐνδεδυμένου μέ εὐρωπαϊκά ἐνδύματα καί ἐνός πάσχοντος μέλους γυναικός Λατινικοῦ δόγματος, εἶναι δυσερμήνευτη. Φανερώνει ὅτι οἱ δογματικές διαφορές δέν ἦταν πάντα εὐδιάκριτες γιά τούς χριστιανούς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ πραγματικότητα τῶν καθημερινῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων χριστιανῶν, μουσουλμάνων καί ἰουδαίων στά πλαίσια τῆς πολυσυλλεκτικῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, φαίνεται νά εἶναι πιό σύνθετη.

«Ὅμως, ὅσο κι ἄν προσπαθοῦσαν τά δύο αὐτά ἔθνη, ὁ ἑλληνισμός καί ὁ τουρκισμός, οἱ δύο αὐτές θρησκείες, ὁ χριστιανισμός καί ὁ μουσουλμανισμός, νά μᾶς κρατήσουν ἐμᾶς τούς δύο λαούς μακριά τόν ἕνα ἀπό τόν ἄλλο, ἄλλο τόσο οἱ φυσικές δυνάμεις: κοινοκτημοσύνη τοῦ τόπου, τό ὁμοίομορφο τῶν ἀναγκῶν μᾶς, ἡ φυσική λήθη τοῦ ἀνθρώπου τῶν παλιῶν κοντά στά καινούργια καί πολλές ἄλλες κρυφές δυνάμεις καταργοῦσαν κάθε μεταξύ τῶν φραγμό καί πλησιάζαμε ὁ ἕνας τόν ἄλλον, χωρίς νά τό θέλουμε καί νά τό καταλαβαίνουμε, χωρίς βέβαια νά λησμονοῦμε ἐμεῖς τό ραγιαδικί κι αὐτοί τήν κυριαρχία. Στά νεώτερα χρόνια ὁ Τοῦρκος, ὁ χωρικός τῆς Γούρνας μᾶς, δέν μᾶς ἐχθρεύονταν καί δέν μᾶς μισοῦσε. Ἀντίθετα, μᾶς ἐκτιμοῦσε βλέποντάς μᾶς ἀδιάκοπα νά ἐργαζόμαστε, νά ξενιτευόμαστε καί νά ὑποφέρουμε, μᾶς ζούλευε γιά τά ὄμορφα καί μεγάλα σπίτια μᾶς, γιά τήν ἐπίπλωσή τῶν, γιά τόν τρόπο τῆς ζωῆς

σφάλματα καί αἰτιάματα τῶν κερκυραίων ἡγουν Κορυφιατῶν δι' ἃ αὐτούς ἀποστρεφόμεθα). Ὁ συγγραφέας κατέγραψε ἕνδεκα σφάλματα πού σχετίζονται μέ πρακτικές τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας καί σχετίζονται μέ τίς θρησκευτικές τελετές πού γίνονταν μέ τήν συμμετοχή καί τῶν δύο δογμάτων, Ὁρθοδόξων καί Λατίνων καθ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ ἔτους, καί στίς ὁποῖες συμμετεῖχε ὅλος ὁ λαός. Τήν ἴδια περίοδο ἕνα παρόμοιο κείμενο μέ ἕναν δεύτερο κατάλογο σφαλμάτων τῶν κερκυραίων συγγράφει καί κυκλοφορεῖ ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ὁ βενετός Λατίνος ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κερκύρας Antonio Cocco, μέ τόν ὁποῖο κατηγορεῖ τούς κερκυραίους οἱ ὁποῖοι βρίσκονται ὑπό λατινική κατοχή, ὅτι δέν τηροῦσαν τίς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τοῦ Τριδέντου (1545-1563). Τό ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι τόσο ὀρθόδοξος μοναχός ὅσο καί ὁ Λατίνος ἀρχιεπίσκοπος, δέν ἀναγνωρίζουν στούς κερκυραίους τήν ὀρθή τήρηση τῆς πίστεως παρ' ὅτι καί οἱ δύο ἀντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικές θέσεις, βλ. Δάφνη Λάππα, «Χριστιανοί τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος στήν πόλη τῆς βενετικῆς Κέρκυρας, 16ος-18ος αἰ.», *Μνήμων* 36 (2017-2018).

μᾶς καί τήν ὀμορφιά τῆς φορεσιᾶς μᾶς, ζητοῦσε δέ νά ἐπωφεληθεῖ ἀπό τήν ἐργασία καί τήν εὐημερία μας», ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Σεραφεῖμ Ρίζου ἀπό τήν Σινασό τῆς Καππαδοκίας.³

Τό ἐπόμενο κειμήλιο εἶναι φορητή εἰκόνα τῆς «Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ» (εἰκ. 2), ἡ ὁποία φυλάσσεται σήμερα στόν ἱερό ναό Ἁγίων Ἀναργύρων Ψυρρή καί χρονολογεῖται στά τέλη τοῦ ΙΗ΄ ἕως τίς ἀρχές τοῦ ΙΘ΄ αἰώνα. Εἶναι μιά περίοδος ἀνανέωσης τύπων καί ἀνασύνθεσης παραδοσιακῶν σχημάτων. Εἶναι ἀξιοσημείωτη ἡ ἀπαγόρευση τῆς ἀπεικόνισης τοῦ γυμνοῦ σώματος ἀπό τή Σύνοδο τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας στό Τριδέντο, εἴτε στήν τέχνη εἴτε στήν καθημερινότητα.

Εικ. 2.

Τήν ἴδια ἐποχή στό Ἅγιον Ὄρος μιά ομάδα δύσπιστων, ἄν ὄχι ἀρνητῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ μοναχῶν, οἱ γνωστοί Κολλυβάδες, μέ ἐξέχοντα μέλη τόν ἅγιο Ἀθανάσιο Πάριο, τόν ἅγιο Νικόδημο Ἀγιορείτη, τόν ἅγιο Μακάριο Κορίνθου καί τόν ἅγιο Κοσμᾶ τόν Αἰτωλό πέτυχαν νά ἀσκήσουν ἰσχυρή ἐπιρροή σέ ὄλο τό ἐκκλησιαστικό περιβάλλον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ στροφή στήν Παράδοση ἤλθε τήν στιγμή πού ὁ Προτεσταντισμός χτυποῦσε τήν πόρτα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Οἱ Κολλυβάδες διεκδικοῦσαν μιά «καθαρή τέχνη», καί ἀναζητοῦσαν τήν ὀρθόδοξη θεολογία ἀκόμη καί σέ ἔργα βυζαντινά, τά ὁποία θεωροῦ-

3. Βλ. Ἐβίτα Ἀράπογλου (ἐπ.), *Μικρά Ἀσία· Λάμψη – Καταστροφή – Ξεριζωμός – Δημιουργία*, Ἀθήνα 2022, σ. 71.

σαν ότι πάσχουν. Θεωροῦσαν ἀπαράδεκτο νά εικονίζεται στήν εικόνα τῆς γεννήσεως ἡ Θεοτόκος κουρασμένη ἀπό τόν τοκετό καί τό θεῖο βρέφος νά πλένεται ἀπό τίς μαῖες σάν νά μήν ἦταν τέλειο! Τό πρόβλημα ὅμως ἦταν οἱ μαῖες οἱ ὁποῖες ἀπό τήν κίνηση καί τήν ἀγωνία στίς περισσότερες βυζαντινές εἰκόνες εἰκονίζονται μέ τόν ὦμο γυμνό.

Ὁ ἅγιος Νικόδημος στό *Πηδάλιο*, ὑιοθετώντας ἕναν εἰκονογραφικό τύπο πολύ διαδεδομένο στήν Δύση, δίνει σαφεῖς ὁδηγίες γιά τό πώς πρέπει νά ἀγιογραφεῖται στό ἐξῆς ἡ εἰκόνα τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου, μέ συνέπεια καί ὁ Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, πού ἦταν τοῦ κλίματος τῶν Κολλυβάδων, στήν ἐρμηνεῖα πού συνέγραψε νά ἀναφέρει:

«...Σπήλαιον καί ἔσω εἰς τό δεξιόν μέρος ἡ Θεοτόκος γονατιστή καί βάνουσα τόν Χριστόν ὡς βρέφος σπαργανωμένον μέσα εἰς φάτνην, καί ἀριστερά ὁ Ἰωσήφ γόνατισμένος, ἔχων τά χέρια σταυρωμένα ἐμπρός στό στήθος του· καί ὀπισθεν τῆς φάτνης ἕνα βοῦδιον καί ἕνα ἄλογον, βλέποντα πρός τόν Χριστόν· καί ὀπισθεν τοῦ Ἰωσήφ καί τῆς Παναγίας ποιμένες βαστάζοντες ράβδους καί βλέποντες μετά θάμβους τόν Χριστόν· ...καί ἀπό ἄλλο μέρος οἱ μάγοι μετά βασιλικῆς στολῆς... ἐπάνωθεν τοῦ σπηλαίου πλῆθος ἀγγέλων μέσα εἰς νέφαλα, βαστάζοντες χαρτί μέ αὐτά τά γράμματα· «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καί ἐπί γῆς εἰρήνη· ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία». Καί ἐπάνωθεν εἰς τό μέσον αὐτῶν ὁ ἀστήρ, ἔχων ἀκτίνα μεγάλην κατερχομένην ἕως τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ».⁴

Στή Δύση γιά νά ἀναχαιτιστεῖ ἡ δυναμική τῆς Μεταρρύθμισης ἐφαρμόσθηκε ἡ Ἀντιμεταρρύθμιση. Σκληρότερα μέτρα μέ τήν ὑποστήριξη τῶν ρωμαιοκαθολικῶν κρατῶν τῆς Ἰσπανίας καί τῆς Γαλλίας, τά ὁποῖα ἔχουν σκοπό νά ἐξυψωθεῖ ὁ κλῆρος, νά ἐπισημανθεῖ ἡ σωτηριολογική ταυτότητα τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας καί κατά κάποιον τρόπο νά τιμηθοῦν ὑπέρ τοῦ δέοντος οἱ εἰκόνες, οἱ ὁποῖες καταργήθηκαν παντελῶς ἀπό τή Μεταρρύθμιση στή βόρεια Εὐρώπη. Ταυτόχρονα ἡ ἐξάπλωση τῶν Ἰησουιτῶν ἕως τήν ἀνατο-

4. Βλ. Διονυσίου ἐκ Φουρνᾶ, *Ἐρμηνεῖα ζωγραφικῆς τέχνης: ἐκ χειρογράφου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐκδοθεῖσα κατά τό πρωτότυπον αὐτῆς κείμενον ὑπό Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετρούπολη, 1900, σ. 89.*

λική Μεσόγειο, σέ όλόκληρη τή Μικρά Άσία καί τήν Άνατολική Εύρώπη μαζί μέ τούς Ουνίτες παρακινούν τούς όρθοδόξους πνευματικούς ταγούς νά προστατεύσουν τό κυρίως άγράμματο ποιμνιο τής Όρθοδοξίας.

Άς σημειωθεί έδω ή δύναμη πού είχαν όλες αυτές οί προσηλυτιστικές ομάδες πού δρούσαν στήν Όθωμανική Αύτοκρατορία καθ' ότι θεωρούνταν καί ως έκπρόσωποι τών χωρών τους οί όποιες δωροδοκούσαν τόν Σουλτάνο πρόσ όφελος τοϋ έργου τών άποσταλμένων μοναχών, εις βάρος τής Όρθοδοξίας. Αύτήν άκριβώς τήν περίοδο είχε γνωρίσει ευρεία διάδοση ή έκτύπωση χαρακτηρισμών, πού είκόνιζαν κυρίως Μονές μέ τούς προστάτες άγίους τους. Η διασπορά αυτών τών έντύπων είκόνων στόν κατά κύριο λόγο άγράμματο όρθόδοξο πιστό ήταν μιά αντίδραση στήν προπαγάνδα τών ξένων ιεραποστόλων. Ένίοτε ή θεματική τους άντέγραφε διάφορα λαϊκότερα θέματα, όπως τό θέμα τοϋ έπόμενου κεμηλίου, πού είναι ή άλληγορία τής Έξομολογήσεως (είκ. 3).

Εικ. 3.

Ἡ φορητή εἰκόνα μέ τόν τίτλο *Η ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΤΑΡΙΟΝ* ἀναφέρεται μέ ἀλληγορικό τρόπο στό Μυστήριο τῆς Ἐξομολόγησης καί στίς συνέπειές τοῦ. Παρουσιάζει ἕναν πιστό πού ἐξομολογεῖται στόν ἱερέα τίς ἀμαρτίες τοῦ, οἱ ὁποῖες βγαίνουν ἀπό τό στόμα τοῦ μέ τή μορφή φιδιῶν. Ἀριστερά, ὁ πιστός εἰκονίζεται ἐνδεδυμένος λευκό κατάσαρκο ἱμάτια νά δέχεται τή συγχωρητική εὐχή ἀπό τόν ἱερέα καί, ἀνάλαφρος πιά, νά συνοδεύεται στόν δρόμο τοῦ ἀπό τόν ἄγγελο πού τοῦ ὑποδεικνύει πάνω ἀριστερά αὐτό πού κέρδισε μέ τήν συμμετοχή τοῦ στό Μυστήριο, δηλαδή τόν Παράδεισο. Στό ἄνω μέρος τῆς παράστασης εἰκονίζεται ἡ ἁγία Τριάδα καί ἄγγελοι –οἱ δύο πρῶτοι κρατοῦν στεφάνι καί δέλτο μέ τήν ἐπιγραφή «ΛΕΓΩ ΓΑΡ ΥΜΙΝ ΟΤΙ ΧΑΡΑ ΓΙΝΕΤΑΙ ΕΝ ΟΥΡΑΝΩ ΕΠΙ ΕΝΙ ΑΜΑΡΤΩΛΩ [ΜΕΤΑΝΟΟΥΝΤΙ]» (παράφραση τοῦ χωρίου 15,7 ἀπό τό Εὐαγγέλιο τοῦ Λουκᾶ).

Ἡ εἰκόνα τῆς ἀλληγορίας τῆς Ἐξομολόγησης βρίσκεται στόν Ἱερό Ναό Ἁγίας Αἰκατερίνης Πετραλώνων. Πιθανόν προέρχεται ἀπό τήν εὐρύτερη περιοχή τῆς Καππαδοκίας καί χρονολογεῖται περίπου στό πρῶτο μισό τοῦ ΙΘ΄ αἰώνα. Ἄλλες τρεῖς τουλάχιστον παρόμοιες εἰκόνες (εἰκ. 4α, εἰκ. 4β, εἰκ. 4γ) εἶναι γνωστές, ἡ πρώτη ἀπό τήν Παναγία τῶν Ξένων στήν Κέρκυρα, ἡ δεύτερη ἀπό τό

Πτυχές τῆς παράδοσης τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ μέσα ἀπό τίς Ἑνορίες τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν

Εἰκ. 4α.

Εἰκ. 4β.

Εἰκ. 4γ.

Ταυλοσούν της Καισαρείας και ή τρίτη από την έλληνόφωνη περιοχή της Καππαδοκίας.⁵

Οι εικόνες αυτές παρά τό γεγονός ότι είναι άποτέλεσμα μιās συνεπούς Άντιμεταρρύθμισης, ένσαρκώνουν όλη την άγωνία της Άνατολικής Έκκλησίας για την προάσπιση της πίστεως και την άφύπνιση του όρθοδόξου στοιχείου στη Μικρά Άσία, πού είχε δεχθεϊ στίφος από Προτεστάντες ιεραποστόλους και μάλιστα Άμερικανούς. Η προβολή τέτοιων εικονογραφικών θεμάτων λειτουργεί στην ψυχοσύνθεση των πιστών όπως ή παράσταση της Δευτέρας Παρουσίας, όπου αναλογίζονται την έπικειμένη δικαία κρίση. Έτσι, και έδω προβάλλεται τό όφελος πού προκύπτει από την Έξομολόγηση.

Η ίδρυση της Ευαγγελικής Σχολής στη Σμύρνη αλλά και άλλων Σχολείων από τους Προτεστάντες μισσιονάριους, πού παρείχαν δωρεάν φοίτηση στους Έλληνες μαθητές ήταν μεγάλος κίνδυνος για την Όρθόδοξη Έκκλησία, πού δέν είχε τά οικονομικά μέσα για να άντιτάξει άντίστοιχο έργο.

Τό έπόμενο κειμήλιο είναι ή φορητή εικόνα της Παναγίας, άντίγραφο της Έλεούσας του Κύκκου (είκ. 5), πού βρίσκεται σήμερα στον Ίερό Ναό Κοιμήσεως Θεοτόκου Ταύρου. Η εικόνα φέρει άνάγλυφη άργυρεπίχρυση έπένδυση ένώ τό στέμμα της Θεοτόκου είναι διάλιθο. Η Παναγία στον γνωστό τύπο της Γλυκοφιλούσας, πού γνωρίζει ευρύτατη διάδοση σε όλο τον Όρθόδοξο –και όχι μόνο– κόσμο, έμφανίζεται στην τέχνη μέ διάφορους τρόπους άπλοϊκότερους στην άρχή, περισσότερο σύνθετους προϊόντος του χρόνου.

Τό κειμήλιο έχει έντάξει στό εικονογραφικό του θέμα τον ευαγγελιστή Λουκά, ό όποιος βρίσκεται στην εικόνα για να θυμίσει την έξαιρετική προέλευσή της καθώς ζωγραφίστηκε από τον ίδιο τον ευαγγελιστή κατά παραγγελία της Θεοτόκου. Τό γεγονός δέ ότι ή Θεοτόκος στέφεται από δύο άγγέλους, δέν είναι θέμα καθόλου σύνηθες στά βυζαντινά εικονογραφικά παράλληλα. Οί άγγελοι βρίσκονται στην εικόνα και στέφουν τή Θεοτόκο, όχι για να δοξάσουν την ένσάρκωση πού έπιτελέστηκε δι' αυτής, αλλά για να δοξάσουν την εικόνα πού έλαβε μέ την μεσολάβηση της Θεοτόκου τή χάρη να θαυματοουργεί.

5. Βλ. Παναγιώτης Βοκοτόπουλος, *Εικόνες της Κέρκυρας*, Άθήνα 1990, σ. 166-167.

Eik. 5.

Ἡ εἰκονογραφικὴ ὑπόμνηση αὐτῶν τῶν γεγονότων στοχεύει νὰ πολλαπλασιάσει τὴν ἱερότητα τῆς εἰκόνας ἀφοῦ ὑπογραμμίζει ὅτι ἱερό εἶναι ὄχι μόνο τὸ ἀρχέτυπο, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπεικόνισή του. Τὸ φαινόμενο αὐτό εἶναι ἀπόρρητα τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τοῦ Τριδέντου, ὑποδαυλιζόμενο ἀπὸ Ὁρθοδόξους μοναχοὺς πού προσδοκοῦσαν τὴν αὔξηση τῶν προσκυνητῶν στὶς μονές τους, μοιράζοντας τυπωμένες εὐλογίες τῆς Μονῆς. Πρὶν τὴν πυρκαγιά τοῦ 1778 στὴν Μονὴ τοῦ Κύκκου, οἱ ἀποτυπώσεις τῆς ἐφεστίου εἰκόνας τῆς Μονῆς εἶναι ἀπλούστερες σὲ σχέση μὲ ὅσες ἐπακολούθησαν πού σαφῶς ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ ρωμαιοκαθολικά πρότυπα (εἰκ. 6).

Στὴ Δύση συναντᾶμε εἰκόνες τῆς Θεοτόκου ἐμφυτευμένες σὲ μαρμαρόγλυπτα ἀλτάρια, στεφόμενες ἀπὸ ἀγγέλους (εἰκ. 7). Τορπιλίζεται ἔτσι ἡ θεολογικὴ γλῶσσα τῆς Ὁρθοδοξίας γιὰ τὴν εἰκόνα καὶ τὸ τί σημαίνει ἡ εἰκόνα καὶ ἡ τιμητικὴ προσκύνηση πρὸς αὐτήν

Εικ. 6.

Εικ. 7.

καθώς τώρα βρισκόμαστε μπροστά σέ μιά νέα διάσταση του ὄρου εικόνα πού ὑποβαθμίζει τήν ἀξία της.⁶

Οἱ συνέπειες τῆς Μεταρρύθμισης καί τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης ὅμως δέν σταματοῦν ἐδῶ. Ὁ κύκλος τοῦ Λούθηρου ἐξάσκησε κάθε εὐκαιρία ἀντιπαπικῆς ἐκστρατείας. Ἐκείνη τήν περίοδο εἰκονογραφοῦνται σκηνές ἀπό τήν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου. Τό θηρίο τῆς Ἀποκαλύψεως εἰκονίζεται σέ ξυλογραφίες νά φοράει παπική κορώννα καί τιάρα ἀντίστοιχα ἢ πόρνη τῆς Βαβυλώνας. Ἡ Ἀποκάλυψη ὡς εἰκονογραφικό θέμα, πού δέν ἦταν διαδεδομένο μέχρι ἐκείνη τήν ἐποχή, ξαφνικά γνωρίζει μεγάλη διάδοση καί ἄνθιση. Γίνεται δημοφιλές ἀκόμα καί στό Ἅγιον Ὅρος, καθὼς ἱστορεῖται στους Νάρθηκες πολλῶν Καθολικῶν.

Τό μεγάλο σχίσμα τῆς Μεταρρύθμισης προβάλει ταυτόχρονα μέ σοβαρές ἐπιδημίες πού εἶχαν ξεσπάσει στή δυτική Εὐρώπη (ὅπως ἡ σύφιλη μέ ἑκατοντάδες χιλιάδες θανάτους), ἡ πτώση μετεωριτῶν, ὁ

6. Βλ. Ὅλγα Γκράτζιου, «Μεταμορφώσεις μιᾶς θαυματοουργῆς εικόνας. Σημειώσεις στίς ὄψεις παραλλαγές τῆς Παναγίας τοῦ Κύκκου», *Δελτίον ΧΑΕ* 17 (1993-1994, Περίοδος Δ') σ. 317-330.

έντοπισμός τῶν θαλασσίων ὁδῶν πρὸς τίς ἀνατολικές Ἰνδίες, ἡ ἀνακάλυψη τῆς Ἀμερικῆς κ.ἄ. φούντωσαν ἓνα τεράστιο κύμα ἀκόρεστης πλεονεξίας, πλουτισμοῦ καὶ τυχοδιωκτισμοῦ, προκαλώντας κοινωνική ἀναταραχή καὶ δημιουργώντας τὴν αἴσθηση τῆς καταστροφῆς ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦ ἀγνώστου. Ἡ μαγεία, ἡ ἀθλιότητα καὶ ἡ ἀπαιδευσία βρίσκονται στό ἀποκορύφωμά τούς. Οἱ λίγοι, πού κατέχουν τὸ χρῆμα, διαφθείρουν τούς πάντες καὶ καταλαμβάνουν τούς θρόνους τῆς Εὐρώπης. Ἡ Δύση βρίσκεται σέ πλήρη διάλυση ἀπὸ τρομεροῦς σεισμούς, παντοῦ ἀπόγνωση καὶ ἀδιέξοδα.

Στὴν Ἀνατολή οἱ ὀρθόδοξοι βρίσκονται κάτω ἀπὸ μόνιμο πλέγμα φόβου, καταφρόνιας καὶ ἔθνικῆς, κοινωνικῆς θρησκευτικῆς καὶ οικονομικῆς καταπίεσης. Ἡ πληθυσμιακὴ συρρίκνωση, ἡ φτώχεια καὶ ἡ ἐξαθλίωση ἦταν ἀρκετά γιὰ νά μεταφέρουν τὸ μήνυμα σέ ὀλόκληρη τὴν Ὀρθοδοξία ὅτι ὅλα πιά τελείωσαν, ἦρθε τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Μετὰ τὴν Ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης δέν εἶχαν τίποτα ἄλλο νά περιμένουν παρά τὸ τέλος. Οἱ λόγοι τῆς Ὀρθοδοξίας κηρύττουν μετάνοια γιατί ἔφτασαν οἱ ἔσχατοι χρόνοι. Τὸ θέμα τῆς Ἀποκαλύψεως εἰκονογραφεῖται χρηματοδοτούμενο μάλιστα ἀπὸ τούς Ἡγεμόνες τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν στίς Μονές Διονυσίου, Δοχειαρίου, Ξενοφώντος, Φιλοθέου, Ἰβήρων, Λαύρας, Καρακάλλου, Ξηροποτάμου καὶ Ζωγράφου.

Τὸ ἐπόμενο κειμήλιο φυλάσσεται στὸν Ἱερό Ναό Κοιμήσεως Θεοτόκου Ταύρου, προερχόμενο ἀπὸ τὴν Ἀττάλεια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ εἶναι φορητὴ εἰκόνα ἱστοροῦσα τούς τρεῖς Παῖδες ἐν τῇ καμίνῳ καὶ τὸν προφήτη Δανιήλ, χρονολογημένη τὸ ἔτος 1815 ἀπὸ ἐπιγραφή (εἰκ. 8). Παρόμοια εἰκόνα καταγράψαμε στὸν Ἱερό Ναό Ἁγίου Νικολάου Πευκακίων, ἡ ὁποία μπορεῖ νά χρονολογηθεῖ περὶ τὸ ἀτόμισό τοῦ 19 αἰῶνος (εἰκ. 9), εἶναι ἀγνωστο ὅμως ἂν προέρχεται ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία. Οἱ δύο εἰκόνες προφανῶς ἀντιγράφουν μιὰ ἄλλη, ἡ ὁποία φυλάσσεται στό Μουσεῖο Μπενάκη (εἰκ. 10), ἐνυπόγραφο ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου Ἀδριανουπολίτη ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη ἢ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ ὁποῖος ἔδρασε στὰ μέσα τοῦ 19 αἰῶνος, ἀπὸ τούς πολὺ ἀξιόλογους ζωγράφους. Εἶναι μάλιστα ἐκεῖνος πού ἔχει ἱστορήσει τίς εἰκόνες τοῦ Πατριαρχικοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Φανάρι.⁷

7. Βλ. Ἄννα Μπαλλιᾶν (ἐπ.), *Κειμήλια τοῦ Παρελθόντος*, Ἀθήνα 2011, σ. 78-79

Εικ. 8.

Εικ. 9.

Ὁ τονισμός τῆς καμίνου καὶ τοῦ εἰδώλου τοῦ βασιλέως, φέρουν σέ δεύτερη μοίρα τὴν σωτηριώδη προστασία τοῦ ἀγγέλου καὶ τὸ μήνυμα τῆς ἀναστάσεως πού προτυπώνεται στὶς ἱστορίες τῶν τριῶν Παίδων καὶ τοῦ Δανιὴλ πού βρίσκεται στό λάκκο μέ τούς λέοντες, προβάλλοντας τὴν προσκύνηση τοῦ Ἄντιχρίστου κατά τούς ἔσχατους καιρούς. Ἡ συμβολικὴ ἀπόδοση τῶν φλογῶν, ὅπως διαμορφώνεται στὴν εἰκονογραφία τῆς Παλαιохριστιανικῆς καὶ τῆς Βυζαντινῆς περιόδου, ἀντικαθίσταται κατά τὴν Μεταβυζαντινὴ μέ ὑπερβολικῆς ἔντασης πύρινους στύλους. Ἡ ἀντιπαραβολὴ ἐνδεικτικῶν παραδειγμάτων (εἰκ. 11) θά μᾶς πείσει γιὰ τὴν βορειοευρωπαϊκὴ προέλευση τοῦ θέματος ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ μήνυμα πού θέλει νὰ μεταφέρει.⁸

8. Βλ. Γεωργίου Τσιμπούκη, *Οἱ εἰκονογραφικοὶ κύκλοι τῆς Ἀποκάλυψης τοῦ Ἰωάννη στὶς μονές τοῦ Ἁγίου Ὁρους*, Ἀθήνα 2012· Ἀθανασίου Παλιούρα, *Μεταβυζαντινὴ ζωγραφικὴ*, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων 2000, σ. 215-245

Εικ. 10.

Τέλος δύο κειμήλια, ένα παραπέτασμα Ύραιας Πύλης, ελαιογραφία πού παρουσιάζει τόν Χριστό ως Μέγα Αρχιερέα (είκ. 12) καί φυλάσσεται στόν Ίερό Ναό Άγ. Νικολάου Πευκακίων καί ένα Ώμοφόριο (είκ. 13), αρχιερατικό άμφιο τοῦ άγ. Χρυσοστόμου Μητροπολίτου Σμύρνης, πού φυλάσσεται στόν Ίερό Ναό Άγ. Νικολάου οδοῦ Άχαρνών, φαίνεται νά ἔχουν κάποιο σύνδεσμο. Κατά τήν μαρτυρία τοῦ ανθρώπου πού δώρισε τόν Μέγα Αρχιερέα στόν Ένοριακό Ναό, τό παραπέτασμα αυτό βρισκόταν σέ ναό τῆς Σμύρνης καί ἐκεῖνες τίς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ 1922 μετά ἀπό μιά Θεία Λειτουργία ὁ ἴδιος ὁ ἐν ἁγίοις Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος, τό τράβηξε καί τό ἔκοψε δωρίζοντάς τό σέ κάποιον πρόγονο τοῦ κατοπινοῦ δωρητή μέ τήν παραίνεση νά τό μεταφέρει στήν Ἀθήνα. Συμπωματικῶς τό Ώμοφόριο τοῦ ἁγίου πού παρουσιάζουμε φέρει ἐπίθετους χρυσοκέντητους σταυρούς ἀκριβῶς ὁμοίους μέ ἐκείνους

Πτυχές της παράδοσης του Μικρασιατικού Έλληνισμού μέσα από τις Ένορίες της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών

Εικ. 11.

Εικ. 12.

Εικ. 13.

πού φορᾶ στό Ὡμοφόριό του ὁ Χριστός ὡς Μέγας Ἀρχιερεὺς στό καταπέτασμα τῆς Ὁραίας Πύλης!

Συμπεράσματα ἀπὸ τὴν ἐνδεικτικὴ παρουσίαση κάποιων Μικρασιατικῆς προελεύσεως κειμηλίων θὰ ὑπάρξουν ἀπὸ τοὺς εἰδικούς μελετητές καὶ ἀφοῦ ὀλοκληρωθεῖ ἡ διαδικασία τῆς καταγραφῆς καὶ τῆς ψηφιοποίησης τῶν κειμηλίων ὅλων τῶν Ἐνοριακῶν Ναῶν τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν.

Τὰ Μικρασιατικὰ κειμήλια συνακολουθοῦν τὴν ἀκμὴ καὶ τὴν διαίρεση τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας πού ἀπὸ τὴν σύνθεση καὶ τὴν πολυγλωσσία τῆς ἀνεκτικότητος ὄδευσε στὴν διαίρεση καὶ τὴν ἀνάδειξη τῶν ἐθνικῶν κρατῶν-γλωσσῶν-ἐκκλησιῶν, πού δὲν ἡμέρυσαν μεταξύ τούς, πρὶν ἀναμετρήσουν τὴν δύναμὴ τοῦ ἕκαστος στά πεδία τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων. Αἰτία ἦταν ἀφ' ἑνός ὁ φυσικὸς πλοῦτος τῆς Αὐτοκρατορίας πού ὀρέγονταν οἱ νέες μεγάλες δυνάμεις ἀφ' ἑτέρου τὸ ἀδιανόητο γλωσσικὸ κομπούζιο πού ἀντιμετώπισαν οἱ Εὐρωπαῖοι καὶ Ἀμερικανοὶ προτεστάντες ἱεραπόστολοι πού περιέγραψαν μὲ θεοκρατικὸς ὄρους ὅπως *confusio linguarum*, ἔχοντας ὑπόψη τὴ Βαβέλ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.⁹

Εἴμαστε βέβαιοι ὅτι ὅταν ὀλοκληρωθεῖ ἡ ἐπεξεργασία τῆς ψηφιοποίησης αὐτοῦ τοῦ τεράστιου πλοῦτος, τότε θὰ δοθεῖ ἡ δυνατότητα πρόσβασης στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα γιὰ νὰ μελετήσῃ καὶ

9. Βλ. Borislava Zhivkova, *Πολυγλωσσία καὶ Γλωσσομάθεια στά Βαλκάνια, β' μισό 15ου - μέσα 19ου αἰώνα*, Ἰωάννινα 2016.

νά γνωρίσει σέ βάθος αὐτήν τή μοναδική ψηφιακή συλλογή. Ἐδῶ ἐπιλέξαμε νά παρουσιάσουμε σήμερα ὄχι τά πιά ἐντυπωσιακά, ὅπως ἕνα ἐπίχρυσο ἀρτοφόριο, πριγκιπικό ἀφιέρωμα ἐκ Ρωσίας, ἀλλά κειμήλια, στά ὁποία ὁ ἔμπειρος ὀφθαλμός θά μπορούσε ἀμέσως νά ἀναγνώσει τήν χαραγμένη στίς ρυτίδες τούς ἱστορία, ἀλλά καί ἕνα πεπειραμένο αὐτί θά ἦταν δυνατό νά ἀκούσει τά κειμήλια νά φωνάζουν ἐκκωφαντικά τίς ἱστορικές συνθήκες, οἱ ὁποῖες τά γένησαν.

Κάθε κειμήλιο εἶναι ἡ «σαρκωμένη» ἱστορία.

Κάθε κειμήλιο μπορεῖ ἀνά πάσα στιγμή νά μᾶς ἀποκαλύψει πληροφορίες καί στοιχεῖα, νά μᾶς ἀναστήσει εἰκόνες τοῦ παρελθόντος, πού ἴσως νά ἀγνοοῦμε. Εἶναι θυμίαμα στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων πού χάθηκαν καί ὅσων ἔζησαν. Εἶναι θυμίαμα μπροστά στίς εἰκόνες τῶν ἁγίων μας πού ἀφουγκράστηκαν ἀμέτρητες προσευχές πονεμένων ἕως θανάτου ἀνθρώπων.

